

Осауленко Олег Анатолійович, професор кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПОДАННЯ ДОКАЗІВ У КОНТЕКСТІ НОРМ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ

Кримінально-процесуальна діяльність як один із видів соціальної діяльності має пізнавальний зміст. Розслідуючи кримінальні провадження, органи досудового розслідування та судової влади з метою прийняття за ними правильного й обґрунтованого рішення прагнуть відновити достовірну картину минулої події, пізнати всі її обставини та факти, встановити істину. Цього досягають за допомогою кримінально-процесуального доказування, під час якого неабияку роль відіграє можливість подавати докази, якою наділені суб'єкти процесу, що мають на це право.

Актуальність цієї тематики зумовлена посиленою увагою держави до питань реформування й удосконалення діяльності органів досудового розслідування, судової системи, що мають забезпечувати законність, захист прав громадян та інтересів суспільства. Функціональне призначення цих органів пов'язано, зокрема, з реалізацією процедур доказування.

Кримінальний процесуальний кодекс України надає можливість сторонам кримінального провадження, потерпілому, представникові юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, збирати докази в порядку, передбаченому цим Кодексом. Способи збирання доказів для сторони захисту, потерпілого і сторони обвинувачення принципово різняться кількома аспектами: а) сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (сторона захисту та потерпілий), здійснюють збирання доказів шляхом витребування й отримання від визначених суб'єктів копій документів, а не їх оригіналів, як це передбачено для сторони обвинувачення; б) зазначені суб'єкти можуть лише ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, а не самостійно їх проводити, як сторона обвинувачення; в) для сторони обвинувачення передбачено можливість проведення інших процесуальних дій, відповідно до цього Кодексу, а для сторони захисту та потерпілого – можливість проведення інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ст. 93 КПК України). Таким чином, законодавець не обмежує сторону захисту й потерпілого в засобах, які можна використовувати для збирання доказів.

Зазначене відповідає розподілу процесуальних функцій і положенню, що для сторони обвинувачення здійснення доказування є обов'язком, а для сторони захисту та потерпілого – їхнім процесуальним правом.

Можливість збирати докази для сторони захисту та потерпілого була б беззмисловою без можливості та права зазначених суб'єктів подавати такі докази з метою обґрунтування своїх тверджень (своїєї позиції). Таке право їм надано. Зокрема, у ст. 20, 42 КПК України передбачено, що підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право збирати й подавати докази. Протягом кримінального провадження КПК України визначає для потерпілого право подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду, зокрема ті, якими підтверджується його заява (ч. 1, 2 ст. 56 КПК України).

Сторона захисту та потерпілий наділені правом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів і не є процесуальними за своїм характером (відео-, фото-, аудіофіксація обставин, епізодів кримінального правопорушення тощо). Унаслідок фіксації зазначених обставин технічними засобами буде отримано джерела доказової інформації, які мають характер документів. Водночас сторона обвинувачення може збирати докази виключно в межах процесуальних дій, передбачених КПК України. Якщо йдеться про таке джерело доказів, як документи, закон передбачає можливість використання в кримінальному провадженні як доказів документів, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб і які зібрані оперативними підрозділами виключно з дотриманням законодавчих процедур на підставі вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ч. 2 ст. 99 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК України, «документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, які встановлюють під час кримінального провадження». До документів, за умови наявності в них зазначених відомостей, можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (зокрема електронні) (ч. 2 ст. 99 КПК України).

Дискусійним із позицій сьогодення видається рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 62 Конституції України від 20 жовтня 2011 року (справа № 1-31/2011), у якому Суд виключив можливість використання як доказів фактичних даних, «одержаних шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності.

Конституційний Суд України роз'яснив: «під час оцінювання на предмет допустимості як доказів фактичних даних, що містять інформацію про вчинення злочину чи підготовку до нього, необхідно враховувати ініціативний або ситуативний (випадковий) характер дій фізичних або юридичних осіб, їх мету та цілеспрямованість під час фіксування зазначених даних». Суд вважає, «що подані будь-якою фізичною або юридичною особою речі або документи (фактичні дані)... не відповідають вимогам допустимості доказів, якщо вони одержані з порушенням прав і основоположних свобод людини, закріплених в Конституції України, зокрема внаслідок цілеспрямованих дій із застосуванням оперативно-розшукових заходів, передбачених Законом», зазначивши, що це порушує не лише законодавчі положення, а й конституційні права і свободи людини та громадянина. До таких заходів, які можуть вчиняти на власний розсуд не вповноважені фізичні або юридичні особи, Суд відносить будь-які заходи, які належать до оперативно-розшукової діяльності (мають ознаки оперативно-розшукової діяльності). Таким чином, якщо, наприклад, свідок чи потерпілий за допомогою фото-, відеокамери чи диктофона, які нині є майже в кожному мобільному телефоні, цілеспрямовано зафіксували злочинні дії іншої особи, то ці дані не можуть бути допустимими доказами, оскільки будуть порушені конституційні права і свободи правопорушника. Отже, пріоритет захисту прав і свобод надано тому, хто вчиняє злочин, а не тому, хто від цього злочину страждає.

Водночас Конституція України надає право кожному «будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» (ст. 55 Конституції України). «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на власний вибір» (ч. 1 ст. 34 Конституції України).

Таким чином, вважаємо, що проаналізоване рішення Конституційного Суду України від 20 жовтня 2011 року суттєво обмежує право сторони захисту та потерпілого на подання доказів.